

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

es-SEMİN VE GAİBUL- KUR'ANINDAKİ METODU

Doç.Dr.Şükrü Arslan

Garibu'l-Kur'an'ların en yaygın en muteber ve en çok istifade edilenlerinden biri hiç şüphesiz er-Râğıb el-İsfehâni (540/1145)'nin el-Müfredât'ıdır. Telif edildiğinden beri kaynak bir eser olarak büyük kabul görmüş ve görmeye de devam etmektedir. Ahmed b. Yusuf es-Semîn'in yani müellifimizin çalışmamıza konu teşkil eden " 'Umdetu'l-Huffâz " ına yazdığı önsözündeki ifadelerinden el-Müfredât'ın eksikliklerini tamamlama iddiasında olduğu anlaşılmaktadır. O'nun böyle bir iddiada bulunması, söz konusu eserin tarafımızdan dikkatle incelenmesine vesile oldu. el-Müfredât ile karşılaştırılarak incelenmesi sırasında yer yer el-Müfredât'tan nakiller yaptığı, onda bulunmayan husulara yer verdiği, kimi zaman da onu tenkid ettiği görüldü. Bu durumda 'Umdetu'l-Huffâz, el-Müfredât'ın bir nevi kritiği de sayılabilir. Dolayısı ile onun daha iyi tanınmasına, eksik ve kusurlu yönlerinin bilinmesine yardımcı olacak, ona olan güven ve itimadı artıracak tereddüde mahal bırakmayacaktır. İşte bu duygularla bu konuyu incelemek istedik.

'Umdetu'l-Huffâz'ın biraz daha detaylı incelenmesi, bir makaleye sığacak şekilde tanıtımının yapılması ve bunun faydalı olacağı kanaati hasıl oldu. Aslında eser, daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirecek kadar geniştir. Biz bu kadarının dahi faydalı olacağı, belki ileride daha geniş bir araştırmaya zemin hazırlayacağı inancındayız.

İsmi

Kaynaklarda bazı ufak farklılıklar bulunmakla beraber müellifimizin tam ismi; Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm

es-Semîn el-Halebî en-Nahvî eş-Şafî ¹ dir. Halepli olduğu için el-Halebî nisbesini almışsa da daha çok es-Semîn nisbesiyle tanındığını görmekteyiz. ² Bir hayli şişman olmalıdır ki bu nisbe verilmiş olsun. Bazı kaynaklarda nisbesi İbnu's-Semîn şeklinde verilmiştir ³. Eski ve en önemli kaynakların ekserisinde es-Semîn olarak verilmesinden bunun daha yaygın olduğu anlaşılıyor.

Memleketi

Halebî nisbesinden Halep'li olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Kahire'ye gelip oraya yerleştiği mezkurdur ⁴. Bir ara İskenderiye'de de bulunmuştur ⁵.

Yaşadığı Ortam

es-Semîn'in hayatı belki çocukluk devri hariç Mısır'da geçmiştir. Hicri yedinci asrın ikinci yarısı ile sekizinci asrın ortasını biraz aşan devirde yaşamıştır ki bu dönemde Mısır'a Memlûkler hakim idiler.

Memlûkler devri siyasi açıdan son derece istikrarsız bir devir olmuştur. İstikrarsızlık hem içeride hem de dışarıda sürüp gitmiştir. Sultanlardan pek azı yatağında ölmüş, en güçlü memurlar dahi

¹ es-Suyutî, Celâluddin Abdurrahmân, Buğyetu'l-Vuât, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz, s.175; es-Suyûtî, Husnu'l-Muhâdara fî Ahbârî Mısır ve'l-Kahire, Matba'atu'l-Mevsûât, Mısır, tarihsiz, I, 257; İbnHacer, Şihâbüddin Ahmed el-Askalânî, ed-Duraru'l-Kâmine, Dâru'l-Kutub'l-Hıdiviyye, Mısır, tarihsiz, I, 360; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zehab, Dâru'l-Masira, Beyrut, 1979, I, 179; İbnu'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakât'l-Kurrâ, Neş. G. Bergstrasser, Mısır, 1932, I, 152; ed-Dävüdi, Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, Tabakâtu'l-Müfessirîn, Beyrut, tarihsiz, I, 101; Brocckelmann, Karl, Geschishte der Arabischen, s. II, 137-138; Kehhâle, 'Umar Rıdâ, Mu'cemu'l-Muellifîn, Dimaşk, 1957, II, 211; ez-Zirikli, Hayruddîn, el-A'lâm, üçüncü baskı, tarihsiz, I, 260.

² ed-Dävüdi, Tabakâtu'l-Müfessirîn, I, 101.

³ Kâtîp Çelebî, Keşfü'z-Zunûn, İst. 1972, II, 1166; Bilmen, Ö. Nasûhi, Büyük Tefsir Tarihi, İst. 1974, II, 563. Elîmizdeki yazmanın ketebesinde müellifimizin ismi " Ahmed b. Yusuf b. Muhammed Mesûd b. İbrâhim " şeklinde verilmiştir.

⁴ es-Suyutî, Buğye, s.175; İbn Hacer, Durer, I, 360; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VI, 179.

⁵ İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

görevlerini üç beş sene sürdürebilmişlerdir. Nice kadılar vardır ki on sekiz kadıhğa getirilmiş ve azledilmişlerdir ⁶.

İçeride ve dışarıda istikrarsızlığın devam etmesine rağmen ekonomik ve özellikle ilmi yönden oldukça parlak bir devir yaşanmıştır. Mısır ve Suriye'de Eyyübiler'in zengin mirasını devir alan Memlûkler ⁷ ekonomiyi bulunduğu yerden daha ileri seviyeye götürmüşlerdir. Memlûkler devrinde Avrupa ile Hindistan ticaret yolu üzerinde olan Mısır ve Suriye'de ticaret son derece gelişmiş, ziraate de önem verilerek ⁸ büyük bir ekonomik refah sağlanmıştır ⁹.

Biraz önce ifade edildiği gibi ilmi gelişme, Mısır tarihinde daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Zira Mısır o devirde, İslâm âleminin büyük bir kısmının merkezi haline gelmişti. Doğuda Moğol istilası sonucu Abbâsî ve Büyük Selçuklu devletinin fonksiyonunu yitirmesi, Batıda Endülüs Emevi devletinin zayıflaması Mısır'ı merkezileştirmiş, ilim odak merkezlerini Bağdat, Buhara, Nisâbur, Rey, Kurtuba ve diğer yerlerden Mısır ve Suriye'ye kaydırmıştır. Buralardan Şam ve bilhassa Memlûklerin idare merkezi olan Kahire'ye ilmi göç olmuş ¹⁰ biraz da sultanların ilme ve ilim adamlarına değer ermeleri diğer yerlerden pek çok âlimin buralara gelip yerleşmesine sebep olmuştur. Dolayısı ile de çok hızlı ilmi gelişme zuhur etmiştir. Memlûk Sultanları, Eyyübiler ve daha önceden kalan medreselere yenilerini eklemişlerdir. Medreseler öylesine gelişmiştir ki fıkıh, tefsir, hadis, kıraat ilimlerine dair ihtisas medreseleri teşekkül etmiştir ¹¹. Memlûkler, Eyyübilerin sünüleştirmiş politikalarını da

⁶ Brockelmann, Karl, Tarihu's-Şu'ubi'l-İslâmiyye, Arapçaya tercüme Nebih Emin Fâris ve Münir Ba'lebekkî, Beyrut, 1969,s.369-370.

⁷ Bosworth, C.E.İslâm Devletleri Tarihi, Türkçeye tercüme, E.Merçil ve M.İpşirli, İst., 1980, s.82.

⁸ Brockelmann, Tarihu's-Şu'ubi'l-İslâmiyye, s. 372.

⁹ Bosworth, İslâm Devletleri Tarihi, s. 84.

¹⁰ İbn Şâkir el-Kutubi, Fahrüddin Muhammed b. Ahmed; Fevatu'l-Vefeyât, Kahire, 1551, II, 306;İbn Tağriberdi, Cemâluddin Ebi'l-Mahâsın Yusuf, en-Nucümü'z-Zâhire, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, VII,216; el-Makkari, Ahmed b. Muhammed, Nefhu't-Tib, Nşr.Muhammed Muhyiddin Abdulhamid,Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tarihsiz, III, 29; CorciZeydân, Tarihu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye, Nşr. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilâl, tarihsiz, III, 122,151.

¹¹ Zağlûl, Muhammed Selâm, el-edebu fi'l-Asri'l-Memlûki, Daru'l-Maârif, Mısır, 1971, I, 109.

devam ettirmişler, sünni mezheplere has medreseler de inşa etmişlerdir ¹². Celâluddin es-Suyuti, es-Salâhiyye medresesinin dünyanın en büyük medresesi olduğunu söyler ¹³. Medreselerin mali finansmanını karşılamak için zengin vakıflar tesis edilmiş, zenginler de büyük bağışlarla vakıf hizmetine katılmışlardır ¹⁴.

Tesis edilen vakıflarla mali ihtiyaçları temin edilen merdeselerin yanı başına kütüphaneler de kurulmuş ¹⁵ ve bu kütüphanelerin idaresi ilim adamlarına verilmiştir¹⁶.

Kanaatımızca Memlûk'lerin ilmi faaliyetlere gazlaca önem vermeleri biraz da şuradan ileri geliyordu : Bilindiği gibi Memlûkler gerek Bahri kolu olsun gerekse Burci kolu olsun Arap değillerdi. Birinciler Türk, ikinciler Çerkez'diler. Yerli halk ise büyük ekseriyetle Arap'tı. Bu nedenle de Sultanlar hakla kendilerini benimsetmek ve halkın desteğini sağlamak için ilme, ilim adamlarına değer vermişler, medrese ve kütüphanelere ihtimam göstermişlerdir. Belki bundan daha önemli bir faktör de şudur : Memlûk sultanları islâm âleminin liderliği peşindedirler¹⁷. Bunun yollarından biri de hiç şüphesiz ilim yolundan geçer. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi bu devirde Memlûk ülkesine ilmi göç hızlanmış, Mısır İâm dünyasının ilim merkezi haline gelmiştir ¹⁸. Osmanlılar'ın yükselme devrine kadar Türk'lerden de pek çok kimsenin buralara gittiği bilinen bir vakadır.

Memlûk'ler devrinde çok sayıda büyük âlim yetişmiştir. Bu kıymetli âlimler, dil ve dinî ilimlerde sayıca pek fazla hem de çok değerli eserler vücuda getirmişlerdir. Söz konusu eserler Memlûkler devrindeki ilim durumu ortaya koyan birer belge sayılırlar.

¹² Adı geçen eser, I, 106.

¹³ Adı geçen müellif, Husnu'l-Muhâdara, Tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Matbaat İsâ el-Bâbi el-Halebi, Kahire, 1967, II, 257.

¹⁴ Brockelmann, Tarihu's-Şu'ub'l-İslâmiyye, s. 371.

¹⁵ el-Kalkaşandi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, Subhu'l-A'sâ, Tab'atu'l-Emiriyye, tarihsiz, I, 467.

¹⁶ Âşur, Sacid Abdulfettah, el-Mucteme'u'l-Mısri fi Asri's-Selâtin ve'l-Memâlik, Kahire, 1962.

¹⁷ Zağlûl, el-Edebu fi'l-Asri'l-Memlûki, I, 106-107.

¹⁸ Adı geçen eser, I, 109.

Müellifimiz işte böylesine müsait ilmi bir ortamda yetişmiş ve yaşamıştır.

Kaynaklar es-Semîn'in hayatının muhtelif yönlerini karanlıkta bırakmışlardır. Ailesi hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Çocukluğunu nasıl geçirdiği, Mısır'a ne zaman geldiği de belli değildir. Doğum tarihi bile meçhuldür. Bu bakımdan kaç yıl yaşadığını dahi bilememekteyiz. Bize ulaşan bilgilerden O'nun Halep'li olduğunu, Mısır'a geldiğini, tahsilini- burada yaptığını öğreniyoruz. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre müellifimizin en önemli hocası Ebû Hayyân el-Endulûsî (öl.745/1344)'dir. Kendisinden nahiv ve diğer ilimleri öğrenmiş, akranlarına üstünlük sağlayınca kadar O'nun yanından ayrılmamıştır. Kıraat ilimlerini Takıyyussâ'ig'den almış, Yunus ed-Debbûsî ve zamanının diğer âlimlerinden hadis okumuş, İskenderiye'de Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-'Ussâb'dan da kıraat ilimlerini tahsil etmiştir ¹⁹.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ebû Hayyân ile olan beraberliği uzun süre devam etmiş ve İ'râbu'l-Kur'ân'a dair eserini ona arz ederek üzerinde beraber tartışmışlardır ²⁰.

es-Semîn resmî vazife de almış, İbn Tulûn camii'nde kıraat, nahiv ve Şafi'i fihhî okutmuş, evkaf bakanlığı yapmış ve kadılığa vekâlet de etmiştir ²¹.

Daha önce de ifade edildiği gibi müellifimizin doğum tarihi meçhul olduğundan kaç yıl yaşadığını bilememekteyiz. Onun ebû Hayyân ile olan beraberliğinden istifade ederek bir tahminde bulunmamız mümkündür. Ebû Hayyân 679/1281 yılında memleketi olan Gırnata'dan ayrılmış, Mısır da dahil pek çok yeri dolaşmış,

¹⁹ İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, I, 360; es-Suyutî, Buğye, s.175, ve Husnu'l-Muhâdara, I, 257; İbn İmâd, Şezerât, VI, 179; ed-Dâvîdî, Tabakâtü'l-Müfessirin, I, 100; İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

²⁰ İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.s

²¹ es-Suyutî, Buğye, s.175 ve Husnu'l-Muhâdara, I, 257; İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, I, 361; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VI, 179; ed-Dâvîdî, Tabakâtü'l-Müfessirin, I, 100.

dersler okumuş, sonra tekrar Mısır'a gelip yerleşmiştir. 698/1298 yılında hocası İbn en-Nahhâs'ın ölümü üzerine onun yerini almıştır²². Buna göre ebû Hayyân'ın memleketinden ayrılışı ile hocasının yerine müderris olması arasında onsekiz yıllık bir süre vardır. Eğer es-Semîn, Ebû Hayyân müderris olduktan sonra ona intisab etmiş olsa ve o zaman 15-20 yaşlarında bulunmuş olsa yaklaşık olarak 678 tarihinde doğmuş olabilir.

es-Semîn 756/1335 tarihinde vefat etmiştir. Yukarıdaki tahmin dikkate alınacak olsa 75-80 yıl civarında bir ömür sürmüştür, denilebilir.

Eserleri

Kaynaklarda mevcut bilgilerden müellifimizin, tefsir, kıraat, nahiv, fıkah ve edebiyat konularında eser yazdığı anlaşılmaktadır. Bilinen eserleri şunlardır :

- 1) Tefsiru'l-Kur'an
- 2) l'râbu'l-Kur'an
- 3) Şerhu Teshîl'l-Fevâid
- 4) el-Kavl'l-Vecîz fî Ahkâmî Kitâbl'l-Azîz
- 5) 'Umdetu'l-Huffâz fî eş-Rafî'l-Elfâz
- 6) el-'Ikdu'n-Nadîd fî Şerhi'l-Kasîd (Şatîbiyye şerhi) ²³
- 7) Kitabu'n-Nahvi ve'l-l'râb ²⁴
- 8) Şerhu Kasîdeti'n-Nâbîgati ²⁵.

Yukarıda isimleri verilen eserlerden son ikisi kaynaklarda zikredilmemiştir. Bu iki eserin varlığını 'Umdede'ki atıflardan anlamaktayız.

²² İbn Hacer, ed-Duraru'l-Kâmine, Matba'atu'l-Medenî, tarihsiz, V, 71; es-Subkî, Tabakâtu's-Şafi'iyye, IX, 277.

²³ Eserleri için bkz. es-Suyuti, Buğye, 175; İbn Hacer, ed-Duraru'l-Kâmine, I, 361; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VI, 179; İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152; İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifin, İst., 1951, II, 111; 1951; ez-Zirikli, Mu'cemu'l-Müellifin, II, 211.

²⁴ Misal için bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk.47 b, 55 b.

²⁵ 'Umdetu'l-Huffâz, vrk. 15 a.

Ayrıca kaynaklarda " Şerhu't-Teshîl " olarak geçen eserin isminin " İdâhu's-Sebil ilâ Şerhi't-Teshîl " olduğunu yine " Umde " deki atıflardan anlamaktayız ²⁶.

ed-Dâvûdî (945/1538) Tabakât'ında müellifimizin eserlerini iyi olarak vasıflandırır, İ'râbu'l-Kur'an'ında güzel münakaşalar olduğuna işaret eder ²⁷.

Yerinde ifade edildiği gibi es-Suyutî (911/1505) de yine İ'râbu'l-Kur'an'ını ²⁸, İbnu'l-Cezerî (833/1429) ise Şerhu's-Şatıbiyye'sini övmüşlerdir ²⁹.

es-Semîn'in tefsirinin Suudî Arabistan'da basılmakta olduğu söylenmektedir. Fakat piyasaya çıktığından haberdar değiliz. İ'râbu'l-Kur'an'ının muhtelif yerlerinde yazmaları olduğu kaynaklarda mezkurdur. Yusuf sûresinin sonuna kadarki kısmı Ahmed Muhammed Harrat tarafından edisyon kritiği yapılmış ve 1986 yılında cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır. Diğerleri için bir şey söyleyemiyoruz.

es-Semîn, eserlerinden en son " Umdetu'l-Huffâz'ını kaleme almıştır. Konumuzu teşkil eden bu kitabında yukarıda isimleri zikredilen diğer eserlerinin hepsine atıflarda bulunmuştur. Buradan " Umde " yi diğerlerinden sonra yazdığı anlaşılmaktadır.

Kaynakların vermiş olduğu bilgilerden es-Semîn'in pek çok ilim dalında temâyüz ettiği, nahiv, tefsir, kiraat, fıkıh, fıkıh usulü, dil edebiyat ve daha başka ilimlerde zamanının otoritelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Celâluddin es-Suyutî müellifimizin İ'râbu'l-Kur'an isimli eseri hakkında şöyle der : İ'râbu'l-Kur'an sahasında pek çok kimse eser yazmıştır. Bunlardan en meşhuru el-'Ukberî (616/1219)'ninki genişlik vemuhteva bakımından ise en önemlisi es-Semîn'inkidir ³⁰. İbnu'l-Cezerî de müellifimizin bir kısım kaynaklarda "Şerhu's-Şatıbiyye" ismiyle geçen "el-'Ikdu'n-Nadid" adlı eseri

²⁶ Bkz. Umdetu'l-Huffâz, vrk. 18 b.s

²⁷ Bkz. Adı geçen eser, I, 100.

²⁸ Bkz. el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an, el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut, I, 179.

²⁹ Bkz. Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

³⁰ Bkz. el-İtkân, Matba'at Mustafa el-Bâbi el-Halebi, Mısır, 1951, I, 179.

hakkında bir benzeri daha yoktur ³¹ gibi övücü ifadeler kullanır. Bunlar, yukarıdaki bilgileri doğrulamaktadır.

'Umdetu'l-Huffâz, Metodu ve Özellikleri, Kaynakları, Garibu'l-Kur'ân'lar Arasındaki Yeri

Müellifimiz eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, eseri kaleme alışındaki maksadını örneklerle kısaca izah etmiş, metodu ve tertibi hakkında bazı açıklamalarda bulunmuş, basit örnekler vermiştir.

Şimdi bu konuları bir makale çerçevesinde ele alarak incelemeye çalışalım.

a- İsmi

Müellif eserine " 'Umdetu'l-Huffâz fi tefsîri eş-Rafî'l-Elfâz " ³² adını verdiğini söylemekle yetinmiş, açıklayıcı bilgi vermemiştir.

Görüldüğü gibi müellifimiz eserine zamanın âdetine uyarak kafiyeyle isim koymuştur.

b- Hedefi

Müellifimiz eserini kaleme alışındaki gayesini şöyle açıklamaktadır :

İlim ehli bu konuda gayet değerli ve muteber kitaplar yazmışlardır. Meselâ Ebû 'Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Heravî (401/1010)'nin Garibu'l-Kur'ân'ı, Muhammed Ebi Bekr b. Aziz es-Sicistânî (330/941)'nin Garibu'l-Kur'ân'ı ve Ebu'l-Kasım er-Râgîb el-İsbahânî'nin el-Müfredât'ı gibi. Ancak kısa oluşları nedeniyle ihtiyaca cevap vermekten uzaktırlar. er-Ragîb'in eseri öncekilere nisbetle daha geniş ve detaylıdır. Bununla beraber açıklanmasına şidetle ihtiyaç

³¹ Gayetu'n-Nihâye, I, 152.s

³² Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, Vrk.2 b.

kaleme aldım, böyle kimseler onun değerini taktir ederler. Nahiv ve sarf ilimleriyle ilgilenmeyenler ise eserin bu yönünden istifade edemezler. Ancak onlar Kur'an'î lafızların açıklamalarından faydalanırlar. Meselâ **الآب** kelimesinin otlak, mera, **الزبانية** " zabıta (kolluk kuvvetleri)" kelimeleri ve benzerleri gibi.

Demek istiyor ki Kur'anî kelime ve tabirlerin sadece manalarını öğrenmek isteyenler, onlardan ne murad edildiğini anlamak durumunda olanlar istedikleri yeterli bilgiyi bulabileceklerdir. Ancak bunun da ötesinde söz konusu kelimelerin sentaks yönleri hususunda bilgi sahibi olmak isteyenler için de yeterli bilgi verilmiştir.

Müellifimizin yukarıda aldığımız ifadelerinden onun kelimelerin etimolojisine eğilmek isteyenleri yeğlediğini, birinci derecede bunlara önem verdiğini söyleyebiliriz. Bu durum müellifin gerek onlara verdiği öncelik sırasından gerekse ifade şeklinden anlaşılmaktadır. Zira o, söz konusu ifadesinde " onlar onun değerini taktir ederler, diğerleri ise sadece lafızların manalarının açıklanmasından yararlanırlar " demekle bunu belirlemiş olmaktadır.

c- Tertibi

Müellif eserin tertibini bizzat kendisi şöyle ifade eder : "Alfabetik sisteme göre düzenledik. Yani önce kelimenin ilk harfini sonra onunla beraber onu takip eden harfleri itibariyle ele aldık. Yalnız kelimelerin kökünü esas aldık. Tertipte yapım ekleri nazari dikkate alınmadı. Eğer kelime, yapım eki v. gibi kök harflerinden olmayan bir harfle başlıyorsa, yapım eki olan harf nazari dikkate alınmadı, ondan sonra gelen kök harfi esas alındı. Meselâ **نعمت** kelimesinin **نعم** kökünden aranması gerekmektedir. Tabiatıyla ilk harfi hemze olduğu için hemzeden aranmayacaktır. **نعمد** ve **نستعين** kelimeleri de " ن nun harfinden değil " ع " ayn maddesinden aranacaktır. **مكرم** kelimesi aynı esasa göre " م " mim harfinden değil " ك " kâf harfinden aranması icap eder.

Eğer kelimenin yapımı gereği kök harflerinden bir veya daha fazlası düşürülmüş yahut harf değişikliğine uğramış ise, yukarıda olduğu gibi kelimenin kökü bulunarak bu sıraya göre aranması gerekir. Meselâ " *يعدهم* " ve " *إيمان* " kelimeleri gibi. Birinci kelime *وعد* , ikincisi ise *امن* kökünden aranacaktır. *ب* ve *ل* gibi harfler cerler yahut soru hemzesi gibi tek harften ibaret ve bir anlamı olan kelime yada lafızlarda ise ilgili maddelerde önce bunları verdik sonra harf sırasına göre konunun diğer maddelerine geçtik. Meselâ : " *اب* " , " *ابد* " ve " *ابن* " kelimeleri gibi ⁴⁰.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi müellifimiz eserini modern sistem üzere yazmıştır. Eski âlimlerin çoğunun yaptığı gibi sûre ve âyet düzenine veya kelimenin son harfinden başlanılan sonra ilk harf sonra da iki ve üçüncü harfleri esas olan, son harfe bâb, ilk harfe fasl denilen ve Cevherî'ye nisbet edilen tertibi benimsememiştir. Müellifimiz eserinde *ح* maddesine kadar kelimenin ilk kök harfine bâb tabir etmiş, nadiren de ikinci harfi " *ma'a* " diye almıştır. Meselâ *كتاب الحياء مع الباء* gibi. " *خ* " maddesinden itibaren nûn harfi hariç geri kalanların da ilk kök harfini konu başlığı olarak almış, yine ilk harfe bâb demiş, ikinci harfe ise " *ma'a* " edatı ile getirmiştir. Meselâ *كتاب السين باب السين مع الهزءة* gibi. Fakat *مع* ifadesini ilk başta meselâ hemze ile beraber kullanır, diğer harflerde bazen kullanır bazen de kullanmaz. Burada bir düzensizlik göze çarpar. Bunun dışında kelimelerin alfabetik sıraya dizilişi istisnalar dikkate alınmazsa gayet iyi yapılmıştır. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir ; Müellifimiz hemzeye çoğunlukla hemze tabir ettiği halde bazan elif diye adlandırdığı görülür.

Devamı var.

⁴⁰ Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk.2 a-b.

Not: 'Umdetu'l-Huffâz'ın elimizde bulunan nüshasında madde olarak veriler kelimelerin kökü *زن* gibi bitişik tarzda değil de kök harfleri ayrı ayrı münferid harfler şeklinde yazılmıştır. Bizce bu önemli bir noktadır. Zira Kûfe ve Basra ekollerinin kelime türetiminde isim veya fiilin asıl olduğu çıkmazına düştükleri, çağdaş Arap gramercilerinden bazılarının çareyi, türemiş kelimelerin isim veya fiil olduğuna bakmadan kök harflerinde aradıkları hatırlanınca 'Umde'deki bu şekil orijinal bir yaklaşım olarak kabul edilebilir kanısındayız.